

**д-р Димитар
Николоски**

- доцент на Економскиот факултет-Прилеп од областите економија на труд и економска статистика
- раководител на Центарот за научно-истражувачка работа на Економскиот факултет-Прилеп
- учество на повеќе меѓународни конференции
- објавени поголем број научни трудови од областа на пазарот на труд и невработеноста

**м-р Билјана
Стевановска**

- работи во компанијата ДОО „Каза дизајн“ - Битола
- учество на повеќе семинари и обуки од областа на бизнис вештини и истражување на пазарот

НЕВРАБОТЕНОСТА НА МЛАДИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Невработеноста претставува социо-економска појава со која се соочуваат сите земји без разлика на степенот на економска развиеност. Иако невработеноста се манифестира кај сите учесници на пазарот на трудот, сепак постојат определени разлики во рамките на припадниците од различните возрастни категории. Особено во понеповолна позиција на пазарот на трудот се наоѓаат младите, кои се соочуваат со повисока веројатност да бидат невработени или доколку најдат вработување, тоа е во неформалниот сектор. Генералните претпоставки за позицијата на младите на пазарот на трудот ширум светот се својствени и за младите во Република Македонија, но потребата од обрнување поголемо внимание на младите кај нас е повеќе од потребно со оглед на високата невработеност што е карактеристична за нив во изминатите години. Според тоа, на ова место ќе биде направен обид за испитување на состојбата на младите на пазарот на трудот во Република Македонија, определување на главните причинители кои доведуваат до високи стапки на невработеност, последиците што произлегуваат од невработеноста, како и формулирање препораки за надминување на неповолната состојба во која се наоѓаат младите.

Со вклучувањето на младите во процесот на работа се овозможува искористување на

своите потенцијали и остварување придонес во развојот на државата. Сепак, нивната положба на пазарот на трудот не е подеднакво иста со останатите возрастни категории заради постоењето на сегментација на пазарот на трудот. Кога се во прашање демографските карактеристики на работната сила, сегментацијата се третира исклучиво од аспект на понудата и произлегува од разликите во полот, возраста, националната припадност и сл. Во овој контекст, во литературата најчесто се зборува за т.н. дискриминирани демографски групи на пазарот на трудот меѓу кои најчесто споменувани се жените, младите, припадниците на малцинствата и имигрантите.

Според спецификите младите се посебна категорија со што се разликуваат од останатите учесници на пазарот на трудот. Прво, за разлика од возрастните, кај младите има повисока стапка на невработеност, како и пониска стапка на учество на пазарот на трудот, што е логично заради вклученоста на младите во образовниот процес. Второ, најголем дел од младите се вработуваат на работни места што се слабо платени и во дејности каде има мал раст на невработеноста, а како причина за тоа се наведува недостатокот од работно искуство. Трето, младите лица се одликуваат со поголема мобилност и повеќе се подложни на мигрирање. Четврто, при вработувањето на младите најчесто се применуваат флексибилни

работни договори што се „отсочна штица“ за добивање на постојана работа и работа со полно работно време, но исто така примената на флексибилните работни ангажмани значи пониска плата и помала работна сигурност. Покрај тоа, во услови на рецесија младите се повеќе подложни на отпуштања, што е резултат на недостатокот од работно искуство и вештини во споредба со возрасните работници.

Кога станува збор за младите и нивната позиција на пазарот на трудот во Република Македонија евидентна е високата стапка на невработеност. Состојбата во која се наоѓаат младите на пазарот на трудот пред сè е под влијание на вкупните економски процеси, но како резултат на тоа што во минатото не се преземаа соодветни мерки за намалување на високата невработеност на оваа возрасна категорија. Движењето на невработеноста на младите во Република Македонија е прикажано на графикон 1.

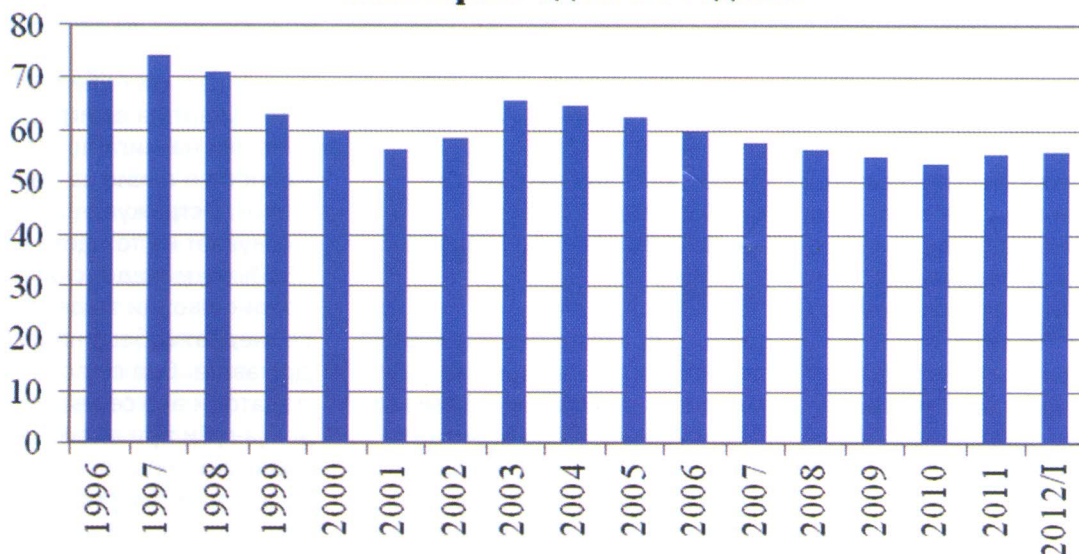
Она што може да се забелжи од графиконот е дека стапката на невработеност на младите во

Република Македонија во анализираниот период е мошне висока и се движи во границите од 56,1% до 74,2%. Младите имаат повисока стапка на невработеност во однос на возрасните што е генерална карактеристика за оваа возрасна категорија, без оглед на висината на агрегатната невработеност во земјата. Последните податоци говорат дека стапката на невработеност на младите во 2011 година и првиот квартал од 2012 година бележи извесно зголемување што главно се должи на негативните ефекти од светската економска криза. Имено, повисоката стапка на невработеност на младите во однос на возрасните може да се препише на тоа што во услови на економска криза младите во поголема мера се ранливи заради применување на правилото “last in first out”. Во тој контекст, веројатноста младите да бидат невработени во текот на последната светска економска криза беше за 2,8 пати поголема од веројатноста за невработеност кај возрасните. Исто така, младите располагаат со помала експертиза во барањето на работа, и за

разлика од возрасните немаат доволно социјален капитал којшто можат да го искористат во потрагата по посакуваната работа.

Невработноста на младите не би била проблем доколку не се манифестира во текот на подолг временски период. Така, во развиените земји, невработеноста кај младите лица често е резултат на промена од едно кон друго, подобро работно место. Но, во Република Македонија тоа е последица на лимитираноста на расположливите слободни работни места со што младите се лишени од работа во период од животот кога имаат најголем елан, желба и потреба за самодокажување и себerealizирање на професионален план. Процентот на млади во Република Македонија во 2010 година кои се невработени повеќе од 4 години изнесува 41,5%. Појавата на долгорочна невработеност кај младите предизвикува бројни негативни последици. Од една страна, колку младиот човек подолго не работи, толку повеќе губи од своето знаење и вештини, со што се усложнува неговата идна интеграција на

Графикон 1 Стапки на невработеност на населението на возраст од 15-24 години

Извор: Државен завод за статистика, Анкета за работна сила

пазарот на трудот. Од друга страна, долгорочната невработеност предизвикува младите да ги одложат основните човекови функции како што се: склучување брак и основање семејство. Тоа го потврдуваат истражувањата според кои кај 94,1% од невработените млади економските и социјалните проблеми во општеството влијаат врз нивната одлука да стапат во брак.

За состојбата на младите на пазарот на трудот, влијание има образованието кое е одговорно за професионалното оспособување на младите со потребните знаења. Дискрепанцата меѓу она што се учи во образовниот систем од една страна, и бараните вештини на пазарот на труд од друга страна, дополнително ја влошува и онака тешката положба во која се наоѓаат младите. Фокусот во македонското образование пред сè е ставен на стекнување на општо знаење, наместо изучување на она што е потребно да се знае за квалитетно извршување на работните задачи на идното работно место. Голем дел од образовните програми се карактеризираат со теоретска ригидност, не соодветствуваат со потребите на пазарот на трудот, нивната апликативна вредност е мала и недоволна за да можат да се искористат за исполнување на професионалните задачи. Реалната слика од пазарот на трудот покрај тоа покажува презаситување на понудата на работна сила со профили на знаење за кои нема доволна побарувачка.

Состојбата во економијата има влијание врз сите учесници на пазарот на трудот, но младите се наоѓаат во дискриминирана состојба во однос на прашањето за вработување. Ова особено доаѓа до израз кога на пазарот на

трудот има намалена побарувачка, при што работодавачите преферираат да вработуваат лица со поголемо работно искуство. Тоа го покажуваат и резултатите од Анализата на потребите од вештини на пазарот на трудот во Република Македонија што се изготвува од страна на Агенцијата за вработување на Република Македонија. Значаен фактор за побрза транзиција на младите од образованието до работното место е практичната активност. Доколку младиот човек не поседува претходно практично искуство се соочува со бројни бариери на пазарот на трудот. Кога станува збор за практиканството во Република Македонија, може да се заклучи дека не се обрнува доволно внимание. Како потврда на претходно кажаното е извршеното Истражување за очекувањата на младите во Република Македонија од страна на Фондацијата Фридрих Еберт во 2006 година каде е утврдено дека перцепциите на младите луѓе во однос на понудата на практичните вештини од страна на образовниот процес се загрижувачки. Имено, 72,5% од младите не се задоволни од состојбата на образовниот систем кој не нуди доволно практикантска работа. Покрај

**Значаен фактор
за побрза транзиција
на младите од
образованието до
работното место е
практичната активност**

тоа што праксата овозможува полесно вработување на младиот човек, таа исто така го подига и нивото на работни перформанси на оние кои извршиле пракса во споредба со младите кои дипломираше без да имаат ниту еден ден практични активности.

Кога на пазарот на трудот не се генерираат доволно работни места за млади лица, се создава голем број невработени, кои несупевајќи да најдат вработување се повлекуваат од активна потрага за работа и стануваат неактивни. Многу лесно неактивните млади лица, незадоволни што подолг период не успеваат да се вработат, стануваат обесхрабени. Во земјите од Централна и Источна Европа каде постои мал или стагнантен раст на економијата веројатноста за појава на обесхрабени лица е голема. Податоците говорат дека во 2010 година околу 12,85% од младата популација во Република Македонија биле обесхрабени. Од своја страна, постоењето на обесхрабени работници претставува индикатор за неискористување на човечкиот капитал и огромна загуба за младиот човек и за општеството во целина.

Младите кои подолг период се невработени за да ја избегнат замката да станат обесхрабени од неповолната положба на пазарот на трудот, се решаваат да работат во неформалниот сектор. Бројот на неформално вработени лица е голем во земјите во транзиција, а за главен причинител се сметаат невработеноста и сиромаштијата. Освен тоа, значаен број од младите незадоволни од целокупната економска состојба во земјата се одлучуваат да емигрираат, гледајќи на мигранцијата како на единствен начин за подобар живот. Истражувањата укажуваат на тоа дека околу 45,5% од македонските средношколци за десет години се гледаат себеси надвор од државата. Ова се поразителни податоци ако се знае колку една земја губи при масовна емиграција на своето младо население. Тука пред сè се мисли на младите високообразовани лица и на појавата на т.н „одлив на

мозоци“, што крајно негативно се одразува врз идниот економски развој на земјата. Покрај тоа, невработеноста предизвикува појава на бројни социо-патолошки појави, и тоа зголемување на криминалот, појава на бројни зависности, депресија и социјална ексклузија на младиот човек од активното учество во бројни социјални активности.

Состојбата во која се наоѓаат младите во Република Македонија неминовно ја налага потребата за изнаоѓање начини и мерки кои ќе делуваат во насока на намалување на невработеноста кај оваа категорија. Секоја ефективна политика подразбира првично да се определат бариерите со кои се соочуваат младите на пазарот на трудот за да се определат мерки за нивно надминување. При тоа, клучните бариери од страна на побарувачката се недоволниот економски раст и изразената дискриминација кон оваа возрасна категорија.

Во моментот, единствен официјален документ што се фокусира на младите во Република Македонија е „Националната стратегија за млади“, каде се дадени насоките за интервенции во повеќе аспекти кои ги засегаат младите, како на пример образованието и младинското самовработување. Покрај тоа, младите како возрасна категорија за која е потребно преземање посебни мерки за ублажување на проблемот на невработеноста можат да се сретнат во оперативните планови што ги изработува Агенцијата за вработување на Република Македонија. Сепак, за успешна реализација на политиките, неопходна е целосна вклученост на сите заинтересирани страни. Тоа би значело зголемување на контактите помеѓу работодавачите и креаторите на политики, каде работодавачите

преку сугестии би помагале за поуспешно креирање политики од кои сите би имале корист. Од друга страна, потребно е да има интензивна комуникација помеѓу работодавачите и образовните институции за да се добиваат информации за знаењето и вештините што се потребни на пазарот на труд, и на тој начин да се креираат образовни профили кои ќе одговараат на реалните потреби. Врз основа на претходно идентификуваните проблеми, за надминување на невработеноста на младите во Република Македонија може да се дадат повеќе препораки.

– Прво, во различни економски услови потребно е да се креираат различни програми за вработување. Ова е од особена важност ако се знае дека младите се особено ранливи во услови на рецесија и според тоа потребно е да се подготват политики што ќе овозможат младите полесно да ги пребродуваат тешките економски времиња.

– Второ, изработка на посеопфатни анализи за бараните вештини на пазарот на трудот, за да се излезе во пресрет на потребите на работодавачите, а со тоа и да се оствари побрза транзиција на

Задолжителна пракса за сите млади која би се изведувала и кај средношколците и кај студентите

младите на пазарот на трудот.

– Трето, задолжителна пракса за сите млади која би се изведувала и кај средношколците и кај студентите и нејзино поефективно реализирање, како на пример, со назначување на ментор за секој практикант, за да се добие квалитет, а не само механичко изведување на истата.

– Четврто, намалување на бројот на неформално вработени млади со најразлични начини на стимулација на компаниите.

– Петто, подготвување програми за самовработување што ќе бидат специјално дијагностицирани за да им излезат во пресрет на потребите на младите. Во основа овие програми би требало да содржат: систем за препознавање на претприемачките идеи на младите, организирање на обуки за младите, инволвирање на лица кои имаат искуство во бизнис работењето, поголема финансиска поддршка со обезбедување на кредитни линии кои би се давале под посебни поволни услови за младите претприемачи, обезбедување простор каде младите ќе можат да го започнат својот бизнис и каде определен период би биле ослободени од давачки, креирање на мрежа на поддршка на младите и сл.

Доколку се сака секоја од горенаведените политики да даде поволни резултати, потребно е да се знае дека младите претставуваат возрасна категорија која има свои специфики. Исто така, секоја успешна политика во себе вклучува анализа, имплементација, мониторинг и евалуација, кои треба да ги дадат идните насоки за постигнување подобри резултати. Врз основа на претходно изнесеното, се надеваме дека по излегувањето од економската криза и подобрувањето на макроекономскиот амбиент во Република Македонија ќе се создадат поповолни услови за вработување на младите. На тој начин, со примена на соодветни мерки се очекува, на долг рок, невработеноста кај младите да опаѓа, а со тоа да се регулираат и социо-патолошките последици од невработеноста.